

فصل دوم

خلاصه رویدادهای اقتصادی ایران

سیاستهای اقتصادی سال ۱۳۸۲ در قالب سیاستهای مصوب در چارچوب قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور تنظیم گردید. براین اساس تامین رشد تولید و سرمایه گذاری، تامین نقدینگی و منابع مالی مورد نیاز بخش‌ها، کاهش نرخ بیکاری و کنترل و تثبیت تورم از اولویت‌های مهم سیاستگذاری در این سال بود. طی سال مورد بررسی در زمینه‌های تولید، سرمایه گذاری و اشتغال موفقیت‌های مطلوبی حاصل شد به طوری که در برخی زمینه‌ها سطوح رشد، بالاتر از حد پیش بینی بود. دلایل عمده موفقیت در زمینه های فوق ریشه در سیاست‌های اصلاح ساختاری دارد. آثار مثبت ناشی از ایجاد حساب ذخیره ارزی مازاد درآمد نفت خام برای بودجه دولت و بخش خصوصی، اصلاح قانون تشویق و حمایت سرمایه گذاری خارجی به منظور اطمینان بخشیدن به سرمایه گذاران خارجی، تداوم استفاده از ابزار اوراق مشارکت برای تامین مالی پروژه های دولت بطریق غیرتورمی و نیز جمع‌آوری نقدینگی اضافی بازار، اجرای قانون تجمیع عوارض به منظور یکپارچه‌سازی وصول عوارض از واردکنندگان و تولیدکنندگان از ابتدای سال ۱۳۸۲، تصویب قانون تسهیل نوسازی صنایع، سیاست‌های مرتبط با شفاف سازی منابع و مصارف بودجه ای از قبیل آشکارسازی یارانه پنهان انرژی از جمله این اصلاحات می باشند.

در زمینه اشتغال، برنامه‌ریزی‌هایی به منظور مقابله با بیکاری بعنوان اساسی ترین چالش اقتصادی کشور صورت گرفت. برای این منظور تسهیلاتی از سوی بانکهای کشور به بخشهای مختلف اقتصادی اعطاء شد که هم در تامین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی و هم اجرای طرحهای توسعه و طرحهای جدید اشتغالزا مورد استفاده قرار گرفت. از جمله اعتبارات اشتغالزایی سال ۱۳۸۲ می‌توان به وجوه اداره شده مندرج در قانون بودجه جهت اجرای طرحهای تولیدی و سازوکار ماده ۵۶ قانون برنامه سوم و ارائه تسهیلات قرض الحسنه به واحدهای فعال موجود جهت ایجاد اشتغال بیشتر، اشاره نمود. تداوم سیاستهای دولت در زمینه ایجاد اشتغال و همچنین تسهیلات اعطایی بانکها از منابع قرض الحسنه و وجوه اداره شده جهت ایجاد اشتغال به کاهش نرخ بیکاری در سال ۱۳۸۲ کمک موثری کرد. بر اساس آمار مرکز آمار ایران، نرخ بیکاری کل کشور از ۱۲/۲ درصد در بهمن ماه سال ۱۳۸۱ با ۰/۹ واحد درصد کاهش به ۱۱/۳ درصد در بهمن ماه سال ۱۳۸۲ تنزل یافت. نرخ بیکاری در مناطق شهری و روستایی در بهمن ماه سال ۱۳۸۲ نیز به ترتیب معادل ۱۲/۱ و ۹/۹ درصد بود که در مقایسه با نرخهای مذکور برای مقطع مشابه سال ۱۳۸۱ بیانگر کاهش نرخ بیکاری در مناطق مذکور می‌باشد.

در سال ۱۳۸۲، تداوم روند افزایشی قیمت نفت همراه با اجرای سیاستهای مذکور موجب گردید تا علیرغم رکود حاکم بر اقتصاد جهانی مقادیر معتابهی منابع مالی از بازار سرمایه به بازار پول و بخش قابل توجهی نیز به بازارهای مالی کشور های در حال توسعه و نوظهور انتقال یابد. تحولات منطقه خلیج فارس و مناقشات سیاسی مربوط به عراق این روند را تشدید نمود. بازتاب تحولات مذکور از طریق بازار نفت و نیز بازارهای مالی بین المللی، اقتصاد ایران را متاثر ساخت. بطوریکه پس از رکود جهانی و

جایجایی حوزه های رونق اقتصادی، با توجه به سهم هر یک از قطب های صنعتی در تولید و تجارت جهانی، اقتصاد ایران از طریق تقاضای نفت خام تحت تاثیر تحولات بازار جهانی نفت و مازاد منابع بین‌المللی قرار گرفت. افزایش درآمدهای ارزی نفتی منجر به افزایش قابل توجه ذخایر ارزی بانک مرکزی و ذخایر ارزی دولت در حساب ذخیره ارزی گردید.

در سال مورد بررسی، تحولات بخش خارجی نشان دهنده شتاب کاهش مازاد حسابجاری ترازپرداختهای کشور می‌باشد. تضعیف تدریجی حسابجاری طی چند سال اخیر بدلیل افزایش شتابان واردات و عدم تقویت متناسب صادرات غیرنفتی صورت گرفته است. آزاد سازی تجارت خارجی که عمدتاً منجر به تسهیل واردات طی سالهای اخیر شد گرچه دستاورد مثبتی ارزیابی می‌شود لیکن با سیاستهای معطوف به حفظ رقابت پذیری اقتصاد ملی و تنوع‌پذیری تولید و صادرات همراه نبود. حساب سرمایه ترازپرداختهای کشور نیز از مقطع پایانی بازپرداخت دیون ارزی استمهالی، شرایط مساعدتری یافت. علاوه بر آن گشایش‌های محدود در حساب سرمایه را می‌توان انعکاسی از روند نرخهای بهره در بازارهای جهانی و مطلوبیت سرمایه گذاری در بازارهای مالی کشورهای نوظهور از جمله ایران دانست.

مجموعه اقدامات و سیاستهای بعمل آمده مذکور سبب گردید تا تحولات مثبت و قابل ملاحظه‌ای در بخشهای مختلف اقتصادی شامل خدمات، کشاورزی، صنایع و معادن و نفت بوجود آید به طوری که بر اساس برآوردهای مقدماتی رشد تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ در سال ۱۳۸۲ به ۶۷ درصد رسید که در مقایسه با نرخ رشد هدف در برنامه سوم توسعه برای سال ۱۳۸۲ (۶۷ درصد) و همچنین میانگین رشد هدف‌گذاری شده در این برنامه (۶ درصد)، حاکی از تحقق اهداف رشد اقتصادی برنامه سوم توسعه می‌باشد. بخشی از این افزایش تولید به ظرفیت سازی اقتصاد در قالب تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی شامل ماشین آلات و ساختمان انجامید و موجب شد تا تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی در این سال نسبت به سال قبل معادل ۱۰/۱ درصد رشد نماید. از سوی دیگر رشد درآمد ملی در مقایسه با رشد نسبتاً ثابت جمعیت کشور سبب گردید تا در سال ۱۳۸۲ درآمد سرانه کشور به قیمت‌های جاری و ثابت سال ۱۳۷۶ به ترتیب به ۱۴۰۳۱ و ۵۱۳۹ هزار ریال برسد.

در سال ۱۳۸۲ ادامه سیاستهای حمایتی دولت در بخش کشاورزی در قالب توزیع نهاده های تولید به قیمت حمایتی، خرید تضمینی محصولات اساسی کشاورزی و پرداخت تسهیلات بانکی با نرخهای ترجیحی همراه با افزایش حجم کل بارندگی در کشور موجب گسترش افزایش تولید اکثر محصولات کشاورزی گردید. در نتیجه تولید غلات (گندم، جو و برنج) نسبت به سال زراعی قبل ۴/۶ درصد افزایش نشان داد. بخش تولیدات دامی نیز با رشد همراه بود. در سال مورد بررسی با افزایش قیمت تضمینی خرید گندم به میزان ۱۵/۴ درصد میزان خرید آن از کشاورزان توسط دولت به ۱۰/۵ میلیون تن رسید که نسبت به سال قبل از آن معادل ۱۹/۳ درصد رشد نشان می‌دهد. در مجموع در این سال تولید گندم با حدود یک میلیون تن افزایش نسبت به سال قبل به ۱۳/۴ میلیون تن رسید که ۹۴/۸ درصد رقم پیش بینی شده در برنامه سوم برای این سال می‌باشد.

در سال ۱۳۸۲ در چارچوب رعایت سهمیه تولید تعیین شده از سوی اوپک میانگین تولید نفت خام ایران با ۱۳/۰ درصد افزایش به ۳/۷ میلیون بشکه در روز رسید. در این سال صادرات نفت خام ایران با ۱۸/۶ درصد رشد به ۲/۴ میلیون بشکه در روز و صادرات فرآورده های نفتی با ۴/۸ درصد رشد به ۲۸۲ هزار بشکه در روز رسید. در سال مذکور تولید گاز طبیعی کشور (بدون احتساب گاز تزریقی به چاههای نفت) نیز نسبت به سال قبل ۱۴/۰ درصد افزایش نشان می‌دهد. در این سال تولید برق کشور با رشدی معادل ۸/۴ درصد به ۱۵۲/۹ میلیارد کیلووات ساعت و مصرف برق کشور نیز با ۸/۶ درصد افزایش به ۱۱۴/۶ میلیارد کیلووات ساعت رسید.

علیرغم پاره‌های مشکلات ساختاری در بخش صنعت، ارزش افزوده در بخشهای صنعت و معدن در سال ۱۳۸۱ به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶، به ترتیب معادل ۹/۹ و ۱۲/۷ درصد نسبت به سال قبل افزایش یافت که در مقایسه با اهداف برنامه برای این سال به مراتب در سطح بالاتری قرار دارد. در این سال تداوم راهکارهای مورد نظر برنامه سوم جهت حمایت از بخش خصوصی و رویکردهای ویژه دولت طی سالهای اخیر از جمله استفاده از سازوکار وجوه اداره شده، کاهش نرخ سود تسهیلات، اعطای تسهیلات ارزی از محل حساب ذخیره ارزی شرایط نسبتاً مناسبی برای توسعه فعالیتهای صنعتی و افزایش سرمایه گذاری بخش خصوصی فراهم نمود. به طوری که شاخص تولید کارگاههای بزرگ صنعتی کشور طی این سال در مقایسه با سال قبل ۲۴/۷ درصد رشد داشت و تولید اغلب کالاهای صنعتی با افزایش همراه بود. طبق آمار پروانه های بهره برداری صادر شده توسط وزارت صنایع و معادن، حجم سرمایه گذاری صورت گرفته برای طرحهای جدید صنعتی که به بهره برداری رسیده اند به میزان ۵۹/۹ درصد نسبت به سال قبل افزایش نشان می‌دهد. همچنین تعداد، میزان سرمایه گذاری و اشتغال جوازهای تاسیس صادر شده نیز از رشد های قابل ملاحظه‌ای برخوردار بود.

در سال ۱۳۸۲ شاخص های اقتصادی بخش ساختمان و مسکن با رشد اندکی همراه بود. ارزش افزوده و تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش‌های مذکور به ترتیب نسبت به سال قبل ۱/۳ درصد کاهش و ۲/۹ درصد افزایش نشان داد. با افزایش حجم تسهیلات اعطایی شبکه بانکی و موسسات اعتباری به بخش ساختمان و مسکن مانده تسهیلات اعطایی به تفکیک «ساختمان» و «مسکن» غیردولتی در پایان سال ۱۳۸۲ نسبت به مقطع مشابه سال قبل به ترتیب معادل ۲۶/۸ و ۳۱/۶ درصد رشد نشان دادند. علیرغم کاهش آهنگ رشد سرمایه گذاری بخش خصوصی در ساختمانهای جدید مناطق شهری، بخش خصوصی در این سال علاوه بر تکمیل ۱۸۹ هزار دستگاه ساختمان نیمه تمام با زیربنای ۶۰ میلیون متر مربع، ساخت ۱۵۶ هزار دستگاه ساختمان جدید با زیربنای ۵۸/۵ میلیون مترمربع را در مناطق شهری آغاز نمود. در سال مذکور تعداد واحدهای مسکونی تکمیل شده توسط بخش خصوصی در مناطق شهری به ۶۳ هزار واحد رسید که نسبت به سال قبل ۳/۸ درصد افزایش نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۸۲ بودجه عمومی دولت هم سو با اهداف برنامه سوم توسعه و با تاکید بر اشتغال، محدود نمودن رشد اعتبارات جاری، توجه به اتمام هر چه سریعتر پروژه های عمرانی نیمه تمام و تا حد امکان جلوگیری از شروع طرحهای جدید، جلب مشارکت بخش خصوصی، منطقی کردن اندازه دولت و تداوم اقدامات برای اصلاح ساختار بودجه و شفاف سازی منابع و مصارف آن تهیه و تنظیم گردید.

بر اساس قانون بودجه سال ۱۳۸۲ کل کشور، درآمدها شامل درآمدهای مالیاتی و سایر درآمدهای بودجه عمومی دولت (به استثنای درآمدهای اختصاصی و با احتساب رقم مصوب شفاف سازی قیمت حامل های انرژی) و پرداخت های هزینه ای (به استثنای پرداخت های اختصاصی و با احتساب رقم مصوب شفاف سازی قیمت حامل های انرژی) به ترتیب معادل ۲۰۴۵۰۸/۴ و ۲۸۵۲۳۶/۱ میلیارد ریال بود. در نتیجه تراز عملیاتی مصوب با ۸۰۷۲۷/۶ میلیارد ریال کسری مواجه بود. همچنین، دریافتی‌ها و پرداختی‌های مصوب از محل واگذاری و تملک داراییهای سرمایه‌ای (بدون دریافتها و پرداخت‌های اختصاصی) در سال مورد بررسی نیز به ترتیب ۱۲۶۸۵۱/۸ و ۸۱۹۱۹/۷ میلیارد ریال بود. بدین ترتیب، مجموع تراز عملیاتی و خالص واگذاری داراییهای سرمایه ای بودجه با ۳۵۷۹۵/۵ میلیارد ریال کسری روبرو بود و پیش بینی گردید تماماً از محل خالص واگذاری داراییهای مالی تامین شود.

بر اساس ارقام عملکرد بودجه سال ۱۳۸۲، در سال مذکور درآمدهای دولت شامل درآمدهای مالیاتی و سایر درآمدهای دولت (بدون احتساب رقم شفاف سازی قیمت حامل های انرژی و درآمدهای اختصاصی) به رقمی در حدود ۷۸۸۳۶/۶ میلیارد ریال رسید که در مقایسه با رقم بودجه مصوب سال، معادل ۷۸/۳ درصد تحقق داشت و در مقایسه با رقم مشابه سال قبل در حدود ۲۶/۹ درصد افزایش یافت. پرداختهای هزینه‌ای دولت (بدون احتساب رقم شفاف سازی قیمت حامل های انرژی و پرداختهای اختصاصی) نیز به

۱۷۸۲۵۵/۲ میلیارد ریال رسید که در مقایسه با رقم مشابه سال قبل از ۲۰/۲ درصد رشد و در مقایسه با رقم بودجه مصوب از ۹۸/۳ درصد تحقق برخوردار بود. بدین ترتیب براساس عملکرد ارقام درآمد‌ها و پرداخت‌های هزینه ای دولت در سال ۱۳۸۲ تراز عملیاتی بودجه دولت با ۹۹۴۱۸/۶ میلیارد ریال کسری مواجه گردید.

در سال ۱۳۸۲ دریافت‌های دولت از محل واگذاری داراییهای سرمایه ای معادل ۱۲۹۰۳۰/۹ میلیارد ریال بود که در مقایسه با رقم مصوب معادل ۱/۷ درصد مازاد تحقق و در مقایسه با رقم مشابه سال قبل ۲۵/۱ درصد افزایش نشان داد. در این سال تملک داراییهای سرمایه ای نیز (پرداخت‌های عمرانی) معادل ۶۰۹۸۲/۹ میلیارد ریال بود که در مقایسه با رقم مشابه سال قبل از ۶۳/۹ درصد رشد و در مقایسه با رقم مصوب از ۷۴/۴ درصد تحقق برخوردار شد. بدین ترتیب، خالص واگذاری داراییهای سرمایه ای در سال ۱۳۸۲ معادل ۶۸۰۴۸ میلیارد ریال بود.

با توجه به مراتب مذکور مجموع تراز عملیاتی و خالص واگذاری داراییهای سرمایه ای در سال ۱۳۸۲ معادل ۳۱۳۷۰/۶ میلیارد ریال کسری داشت که در مقایسه با رقم مصوب بودجه در حدود ۱۲/۴ درصد کمتر تحقق یافت. این رقم که می توان آن را کسری بودجه دولت محسوب کرد، عمدتاً از محل خالص واگذاری داراییهای مالی شامل فروش اوراق مشارکت، وصولی از محل واگذاری شرکتهای دولتی، اصل وام های داخلی، برگشتی از پرداخت‌های سال قبل و استفاده از موجودی حساب ذخیره ارزی تامین گردید. در این سال نسبت تراز عملیاتی و خالص واگذاری داراییهای سرمایه ای به تولید ناخالص داخلی ۲/۹ درصد بود.

در سال ۱۳۸۲ بخش خارجی اقتصاد ایران همچنان با مقررات زدایی گسترده ای همراه بود. تداوم اصلاح ساختار نظام تجارت خارجی کشور از مهمترین دستاوردهای این بخش بود. اتخاذ سیاستهای مبتنی بر کاهش موانع تجارت، یکسان سازی رویه های صادرات و واردات، کاهش زمینه های موثر بر قاچاق کالا و هدایت تجارت خارجی در مجراهای رسمی و مجاز در این سال، موجب رشد قابل ملاحظه ای در صادرات و واردات گردید. هدایت مازاد درآمد های ناشی از صادرات نفت به دنبال افزایش قیمت آن در بازارهای جهانی به حساب ذخیره ارزی و استفاده از حساب مزبور جهت پوشش تعهدات ناشی از یکسان سازی نرخ ارز باعث گردید تا سیاست یکسان سازی نرخ ارز به خوبی ادامه یافته و بخش خارجی اقتصاد از ثبات نسبی برخوردار گردد. صادرات غیرنفتی کشور با رشدی معادل ۲۵/۹ درصد به ۶۶۳۶ میلیون دلار در سال ۱۳۸۲ افزایش یافت. کل واردات کشور نیز با رشدی معادل ۳۴/۶ درصد به ۲۹۵۶۱ میلیون دلار در سال مذکور افزایش یافت. در نتیجه تراز بازرگانی خارجی کشور با احتساب صادرات نفتی از ۴۴۳۰ میلیون دلار مازاد برخوردار گردید که نسبت به رقم مشابه سال قبل به میزان ۲۸/۶ درصد کاهش نشان داد. در این سال تراز حساب جاری معادل ۸۱۶ میلیون دلار مازاد داشت و حساب سرمایه موازنه پرداختها نیز از مازادی معادل ۴۴۷۶ میلیون دلار برخوردار شد. در نتیجه ذخایر خارجی بانک مرکزی و حساب ذخیره ارزی (موازنه کل پرداختها) در سال ۱۳۸۲ معادل ۴۶۶۷ میلیون دلار مازاد نشان داد. همچنین در این سال میزان تعهدات بالقوه و بالفعل خارجی کشور از ۲۷/۲ میلیارد دلار (با احتساب بهره و تعهدات بالقوه) در پایان سال ۱۳۸۱ با ۲۷/۶ درصد افزایش به ۳۴/۷ میلیارد دلار در پایان سال ۱۳۸۲ رسید. طی این دوره بدهی های خارجی کشور با رشدی معادل ۳۰/۸ درصد به ۱۲۱۰۰ میلیون دلار افزایش یافت و سهم دیون کوتاه مدت خارجی از کل بدهی های مذکور نیز با افزایش قابل ملاحظه ای همراه بود.

طی سال ۱۳۸۲ با توجه به مصوبه هیات وزیران مبنی بر آزاد سازی ۳۵ درصد از مصارف بانکهای دولتی از سهمیه بندی بخش، تسهیلات اعطایی این بانکها به بخش غیر دولتی به گونه ای توزیع گردید که بخش های صنعت و معدن، ساختمان و مسکن، بازرگانی داخلی و متفرقه در محدوده میزان مصوب بوده و بخشی از مصارف آزاد بانکها را نیز به خود اختصاص دادند، لیکن سایر بخشها کمتر از میزان مصوب تسهیلات دریافت نمودند. در این سال نرخهای سود مورد انتظار تسهیلات اعطایی بانکها در بخشهای مختلف اقتصادی نسبت به سال ۱۳۸۱ با تغییراتی همراه بود و در برخی از بخشها کاهش نشان داد. در سال مورد بررسی در مجموع

۲۹۲۸۹ میلیارد ریال اوراق مشارکت توسط دولت، شرکتها و بانک مرکزی منتشر شد که از این میزان مبلغ ۲۸۴۴۴ میلیارد ریال معادل ۹۷/۱ درصد آن به فروش رسید. در این میان در راستای اجرای سیاستهای پولی و به منظور کنترل حجم نقدینگی، بانک مرکزی طی سال مذکور اقدام به جایگزینی اوراق عرضه شده قبلی نمود. بدین ترتیب مانده اوراق مشارکت بانک مرکزی در پایان سال ۱۳۸۲ به حدود ۱۶۶۵۰ میلیارد ریال رسید. نرخ سود علی الحساب این اوراق ۱۷/۰ درصد در سال بوده است.

در سال مذکور نقدینگی در نتیجه افزایش پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی، با رشدی معادل ۲۶/۱ درصد روبرو بود. پایه پولی در سال مورد بررسی، عمدتاً در اثر افزایش خالص داراییهای خارجی بانک مرکزی با ۱۱/۵ درصد رشد روبرو شد که در مقایسه با سال گذشته کاهش نشان می دهد. لیکن ضریب فزاینده نقدینگی در این سال با افزایش رشد نسبت به سال قبل از رشدی معادل ۱۳/۱ درصد برخوردار گردید و به ۳/۹۴۷ رسید. عامل عمده افزایش ضریب فزاینده نقدینگی در سال ۱۳۸۲ کاهش نسبت ذخایر اضافی به کل سپرده ها بود. در سال ۱۳۸۲ مهمترین عامل رشد نقدینگی سهم بالای مطالبات از بخش غیردولتی بود.

در سال ۱۳۸۲ بورس اوراق بهادار تهران از رونق بسیار بالایی برخوردار بود. در این سال، همه نماگرها و شاخص های عمده فعالیت بورس به حد نصاب های تازه ای دست یافت که در تمام دوران فعالیت بورس اوراق بهادار بی سابقه بوده است. در سال مذکور، شاخص قیمت و بازده نقدی سهام با افزایش فوق العاده ای مواجه شد و نسبت به شاخص مشابه سال قبل در حدود ۲/۴ برابر گردید. بورس اوراق بهادار تهران از لحاظ میزان رشد شاخص قیمت کل و رشد ارزش جاری بازار در میان بورس های جهان در رتبه دوم قرار گرفت. در سال یاد شده نسبت ارزش جاری بازار سهام به تولید ناخالص داخلی با افزایش در مقایسه با سال قبل به حدود ۲۷/۳ درصد رسید.

در سال مذکور تعداد و ارزش سهام مبادله شده در بورس اوراق بهادار تهران از رشد قابل توجهی به ترتیب به میزان ۹۰/۱ درصد و ۱۹۳/۶ درصد برخوردار بود. دلایل اصلی این افزایش های فوق العاده را می توان نقدینگی فراوان در سطح جامعه، رکود نسبی حاکم بر بازار سایر داراییها از جمله بخش مسکن و بازدهی مناسب بازار سهام در دو سال گذشته، و ورود سرمایه با منشاء خارجی به بورس بویژه سرمایه ایرانیان خارج از کشور دانست.

در اثر عوامل موثر بر تقاضا و عرضه کل و عوامل روانی شکل دهنده انتظارات تورمی، روند نزولی نرخ تورم در سالهای ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ از ابتدای سال ۱۳۸۱ روند افزایشی به خود گرفت و در سالهای ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ به ترتیب به ۱۵/۸ و ۱۵/۶ درصد افزایش یافت.